

STYMULOWANIE LOKALNEGO ROZWOJU GOSPODARCZEGO. PRÓBA OCENY SKUTECZNOŚCI DZIAŁAŃ POZABUDŻETOWYCH GMIN

Iwona CHOMIAK-ORSA*, Michał FLIEGER**

* Wydział Zarządzania, Informatyki i Finansów, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
e-mail: iwona.chomiak@ue.wroc.pl

** Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
e-mail: m.flieger@wp.pl

Artykuł wpłynął do redakcji 04.09.2012 r. Zweryfikowaną i poprawioną wersję po recenzjach i korekcie otrzymano w grudniu 2012 r.

Gminy wspierają lokalny rozwój gospodarczy z użyciem różnorodnych instrumentów. Zwykle jednak koncentrują się na instrumentach finansowych. Stąd ta grupa instrumentów jest używana powszechnie i nie pozwala na stworzenie przewagi konkurencyjnej gminy. Zatem gminy poszukują nowych obszarów uzyskiwania przewagi, stosując instrumenty pozafinansowe i w ten sposób przyciągają inwestorów na swój teren. Ważne jest więc rozpoznanie skuteczności poszczególnych instrumentów, w czym pomogły zaprezentowane przez autorów wyniki badań empirycznych.

Słowa kluczowe: *rozwój lokalny, wspieranie rozwoju społeczno-gospodarczego, instrumenty pozabudżetowe, samorząd gminny*

WSTĘP

W dobie gospodarki otwartej, charakteryzującej się zniesieniem granic przepływu kapitału wskutek działań globalizacyjnych, tematem coraz bardziej aktualnym staje się kwestia uatrakcyjnienia oferty gmin w celu stymulowania rozwoju gospodarczego na ich terenie. Swoboda przepływu kapitału skutkuje prawie nieograniczonymi możliwościami lokalizacyjnymi nie tylko dla korporacji międzynarodowych, ale również dla mniejszych firm lokalnych, które rozwijając swoją działalność nie muszą już lokalizować jej w miejscu, w którym funkcjonowały do tej pory.

W związku z powyższym, gminy oceniane są przez mobilny kapitał w różnych kategoriach, ale na pierwszy plan wysuwa się ocena instrumentów finansowych (działań budżetowych) oraz niefinansowych (działań pozabudżetowych), które stosowane są przez gminy w celu przyciągnięcia nowych inwestycji. W okresie ponad dwudziestu lat autonomicznego funkcjonowania polskich gmin w zakresie stymulowania rozwoju lokalnego, głównymi instrumentami wspierającymi ten rozwój były instrumenty finansowe. Doprowadziło to do sytuacji, w której są one stosowane niemalże standardowo

przez większość urzędów i w związku z tym nie pozwalają na budowanie skutecznych przewag konkurencyjnych. Coraz częściej, aby budować taką przewagę gminy muszą sięgać po instrumenty niefinansowe, które różnicują ich ofertę od oferty konkurencji i zachęcają przedsiębiorców do lokalizowania działalności na ich terenie.

Ważnym problemem jest zakres możliwych do wykorzystania przez gminy instrumentów pozabudżetowych oraz ocena ich skuteczności. Stąd celem niniejszego artykułu jest wskazanie możliwych działań w tym obszarze wraz z podstawowymi kryteriami lokalizacyjnymi przedsiębiorstw oraz ocena skuteczności tych działań z perspektywy mieszkańców oraz podmiotów gospodarczych zlokalizowanych na terenie badanych gmin. W tym celu autorzy przeprowadzili badania ankietowe w dwóch gminach województwa dolnośląskiego, poznając opinie wyżej wymienionych grup. Ważnym celem artykułu jest także wskazanie grupy instrumentów o charakterze społeczno-informacyjnym, których rola może rosnąć wraz z rozwojem gospodarki opartej na wiedzy i informacji.

1. TRADYCYJNE UJĘCIE I PODZIAŁ INSTRUMENTÓW STYMULUJĄCYCH LOKALNY ROZWÓJ GOSPODARCZY

Gmina w swojej działalności nakierowanej na wspieranie rozwoju ma do dyspozycji szereg instrumentów, które różnią się między sobą. Instrumenty wspierania przedsiębiorczości przez gminę możemy zdefiniować jako każdą informację, działanie lub zaniechanie działania gminy, które wywiera wpływ na rozwój lokalnych podmiotów gospodarczych. Wpływ, który instrumenty te wywierają na podmioty prowadzące lub rozpoczynające działalność gospodarczą powinien być pozytywny, czyli przyczyniać się do rozwoju przedsiębiorczości rozumianej zgodnie z przyjętą wcześniej definicją. Powiemy wtedy o pozytywnym oddziaływaniu instrumentu. Definiując bardziej ogólnie, instrumenty wspierania przedsiębiorczości zwać możemy instrumentami wpływającymi na rozwój podmiotów gospodarczych, ponieważ w zależności od ich zastosowania mogą one rozwój ten wspierać bądź hamować. Należy jednak przyjąć, że instrumenty wspierania przedsiębiorczości to te, którymi gmina może na przedsiębiorczość wpływać, abstrahując od tego, czy wpływ ten jest pozytywny czy też przeszkadza rozwojowi przedsiębiorczości w przypadku ich nieodpowiedniego zastosowania.

Obszary rozwoju gospodarczego i społecznego gmin przenikają się wzajemnie, co powoduje, że zastosowanie tradycyjnego kryterium podziału na instrumenty społecznego i gospodarczego oddziaływania gminy jest utrudnione. Wynika to z faktu, że instrumenty wspierające rozwój gospodarczy gminy wywierają również wpływ na obszar społeczny, przyczyniając się do poprawy poziomu życia obywateli oraz do wzrostu możliwości rozbudowy infrastruktury społecznej ze zwiększających się dochodów budżetowych gminy. Również działania wspierające rozwój społeczny mogą w efekcie skutkować wzrostem jakości rynku pracy na terenie gminy, co bezpośrednio wpływa na rozwój gospodarczy. Przytoczony mechanizm pokazuje systemowy charakter podejmowanych przez gminę decyzji w obszarze stymulowania rozwoju¹.

¹ W. Kieżun, *Sprawne zarządzanie organizacją*, Warszawa 1996, s. 78-81.

Powszechnie spotykana jest klasyfikacja dzieląca instrumenty na dwie grupy: finansowe i niefinansowe instrumenty wspierania przedsiębiorczości². Do instrumentów finansowych zalicza się budżet gminy, podatki i opłaty, politykę finansową gminy, ulgi i zwolnienia podatkowe, opłaty za usługi komunalne oraz wydatki inwestycyjne. Do instrumentów niefinansowych zaliczamy sposoby wykorzystania mienia gminy, działalność gospodarczą gminy i przedsiębiorstw komunalnych i jej wpływ na rozwój przedsiębiorczości w gminie, stymulowanie rozwoju rynku pracy, tak aby jego struktura odpowiadała wymaganiom rynkowym (szkolenia, kursy zawodowe), promocję gminy i regionu oraz współpracę firm lokalnych i gminy w działalności promocyjnej. Do instrumentów niefinansowych zaliczamy również strategię rozwoju gospodarczego gminy, która jest podstawą tworzenia sprzyjających warunków rozwoju przedsiębiorczości na terenie danej gminy³. Do tej grupy zalicza się również specyficzne formy wspierania przedsiębiorczości.

Inna klasyfikacja ogólna dzieli instrumenty na podstawie przymusu ich stosowania przez gminę. Są to więc narzędzia obligatoryjne, które gmina musi stosować na mocy przepisów prawa oraz fakultatywne, budowane i stosowane z inicjatywy gminy. Dla przykładu rozbudowa infrastruktury technicznej jest instrumentem obligatoryjnym, ponieważ służy do wykonania zadań własnych gminy, określonych w przepisach prawa.

Klasyfikując instrumenty w sposób szczegółowy, przyjmuje się jako kryterium formę oddziaływania na podmioty za pomocą tych instrumentów. Możemy wyróżnić na tej podstawie osiem podstawowych grup⁴:

- nakazy, zakazy, zezwolenia i przepisy gminne;
- działania kontrolne oraz o charakterze diagnostycznym;
- narzędzia oddziaływania ekonomiczno-rynkowego;
- tworzenie jednostek organizacyjnych przez gminę;
- inwestycje infrastrukturalne;
- instrumenty informacyjne;
- wspomaganie oświaty, nauki oraz prac badawczo rozwojowych;
- pozostałe instrumenty.

2. KRYTERIA LOKALIZACYJNE PRZEDSIĘBIORSTW

Przedsiębiorstwa, decydując o lokalizacji, kierują się poziomem rozwoju infrastruktury, zapleczem materiałowym, możliwością zbytu wytworzonych produktów oraz zasobami pracy⁵. Możliwość zaspokajania tych wymagań zależy w dużym stopniu od

² Por. W. Misiąg, *Samorządowa kasa, czyli na co idą pieniądze w gminach, powiatach i województwach*, Warszawa 2003, s. 42-129 oraz E. Bończak-Kucharczyk, *Ustawa o ujawnieniu w księgach wieczystych prawa własności nieruchomości Skarbu Państwa oraz jednostek samorządu terytorialnego*, Warszawa 2011, s. 17-89.

³ M. Ziółkowski, *Proces formułowania strategii rozwoju gminy*, [w:] *Samorząd terytorialny a rozwój lokalny*, Warszawa 2000, s. 53-55.

⁴ A. Sztando, *Instrumenty lokalnej polityki gospodarczej*, [w:] *Ekonomika i zarządzanie miastem*, pod red. R. Broł, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2001, s. 126.

⁵ W. Baudner, *Lokalizacja przedsiębiorstw*, Akademia Ekonomiczna, Poznań 2003, s. 26.

położenia gminy. Każda gmina ma dwie podstawowe kategorie walorów, które podzielić można na walory popytu i walory zasobów. Walory popytu to atrakcyjność danej lokalizacji z punktu widzenia możliwości zbytu wyprodukowanych towarów, informacji czy usług. Walory te wyznaczone są przez liczbę konsumentów i ich zdolność nabywczą. Walory zasobów wynikają z możliwości uzyskania w danym miejscu warunków niezbędnych do prowadzenia określonej działalności. Obejmują one teren i jego zagospodarowanie, zasoby pracy, urządzenia techniczne, surowce i materiały, zasoby przyrody i energię. Podstawowym kryterium decydującym o lokalizacji jest dążenie do maksymalizacji sumy tych walorów⁶.

Różne rodzaje działalności gospodarczej w różny sposób określają wymagania przedsiębiorcy. Jeżeli jakaś działalność bezwarunkowo wymaga określonych cech terenu, mamy do czynienia z lokalizacją przymusową (np. kopalnie). Gdy czynniki lokalizacji nie przesądzają o wyborze, ale go ograniczają, mówimy o lokalizacji zależnej. Wreszcie w przypadku lokalizacji niezwiązanej wpływ czynników lokalizacyjnych jest niewielki.

Kryteria lokalizacji działalności gospodarczej mają charakter ekonomiczny i wpływają na wielkość nakładów inwestycyjnych i kosztów produkcji, które zmieniają się wraz ze zmianą lokalizacji. Na wielkość nakładów inwestycyjnych, zmiennych z punktu widzenia warunków lokalizacji, wpływają następujące czynniki kosztowe:

- wykup i przygotowanie terenu;
- warunki prowadzenia budowy;
- zakres robót ziemnych w zależności od ukształtowania terenu i nośności gruntu;
- sieciowe inwestycje towarzyszące, np. energetyczne;
- budowa lub rozbudowa innych urządzeń, np. rampa przeładunkowa.

Koszty bieżące to:

- koszty pracy;
- podatki lokalne;
- koszty zapewnienia zakładowi czynników niezbędnych do prawidłowego funkcjonowania (doprowadzenia wody, odprowadzenie ścieków itp.);
- koszty eksploatacji związane m.in. z transportem surowców, materiałów, wyrobów gotowych).

Istnieją jednak pewne rodzaje działalności związane lokalizacyjnie z odbiorcami, dla których decydujące znaczenie ma popyt, np. działalność usługową. W tym przypadku grupa czynników kosztowych odgrywa mniejszą rolę.

Rozważane kryteria różnią się też w zależności od tego, czy firma jest detalistą czy producentem-hurtownikiem. Sukces detalistów uzależniony jest od przepływu klientów, lokalizacja więc musi być jak najbliższa rynkowi docelowemu. Rozważa się więc wielkość obszaru, z którego detalista może przyciągnąć klienta, dobra komplementarne, które można nabyć na danym obszarze, a które również wpływają na ilość

⁶ J. Reguński, *Przestrzenne procesy rozwoju*, [w:] *Planowanie przestrzenne*, pod red. J. Reguńskiego, PWE, Warszawa 1985, s. 22-24.

klientów. Ważny jest również poziom konkurencji, sieć transportowa, bariery polityczne, rasowe, liczba potencjalnych klientów, możliwość ekspansji w regionie.

Producenci kładą nacisk na inny rodzaj kryteriów niż detaliści, aczkolwiek decyzja o lokalizacji ma taki sam wpływ na sukces przedsięwzięcia, jak w przypadku detalistów. Producent ograniczony jest wymaganiami infrastrukturalnymi, kosztami lokalizacyjnymi (czynsze, opłaty), podażą pracy, dostępnością sieci transportowej, zasobami naturalnymi, podatkami, możliwością rozbudowy firmy oraz kosztami pracy.

3. OCENA SKUTECZNOŚCI WDRAŻANYCH DZIAŁAŃ POZABUDŻETOWYCH W BADANYCH GMINACH

Badania zaprezentowane w tabeli 1 realizowane były przez autorów w kilku etapach. Jako pierwotne przeprowadzone były badania w roku⁷ 2009, w których wydzielone zostały kluczowe instrumenty niefinansowe, opisywane w strategiach rozwoju gmin oraz stosowane przez gminy, mające na celu wspomaganie lokalnego rozwoju.

Kontynuacją powyższych badań były badania przeprowadzone w roku 2011 dotyczące analizy zarządzania procesowego, wykorzystywanych instrumentów rozwoju lokalnego oraz stosowanych strategii informatyzacji w rozwoju społeczno-gospodarczym wybranych gmin. Badania powyższe zrealizowane były w dwóch etapach⁸. W pierwszym etapie przeanalizowane i ocenione zostały strategie rozwoju wybranych gmin. Autorzy zidentyfikowali i ocenili 17 strategii rozwoju opracowanych przez gminy województwa dolnośląskiego z powiatów dzierzoniowskiego, kłodzkiego, wałbrzyskiego oraz ząbkowickiego. Na podstawie powyższych strategii wyspecyfikowana została lista najbardziej typowych instrumentów niefinansowych, które są wykorzystywane w gminach dla wspierania rozwoju lokalnego (patrz: tabela 1)⁹.

W celu dokonania oceny znaczenia poszczególnych instrumentów autorzy zdecydowali się na przeprowadzenie poszerzonych badań ankietowych. W tym celu wytypowane zostały dwie gminy. Badania polegały na przeprowadzeniu anonimowych ankiet bezpośrednich wśród mieszkańców oraz przedsiębiorców z sektora małych i średnich firm zlokalizowanych w dwóch gminach powiatu dzierzoniowskiego. W ankietach respondenci mieli wyrazić swoje opinie na temat zakresu oraz zasadności stosowanych przez urzędy gmin niefinansowych instrumentów, które mają wspomagać rozwój społeczno-gospodarczy na danym obszarze.

Ogółem, w okresie od września do października 2011 przeprowadzonych zostało 168 ankiet bezpośrednich, w których respondenci dokonali oceny wybranych i wymie-

⁷ M. Flieger, *Ocena gminnych instrumentów wspierania przedsiębiorczości*, [w:] „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, nr 1/2009, Warszawa 2009, s. 147-169.

⁸ I. Chomiak-Orsa, M. Flieger, *Zastosowanie technologii informatycznych w rozwoju społeczno-gospodarczym gmin. Wyniki badań*, [w:] *Informatyka Ekonomiczna*, pod red. J. Korczak, H. Dudycz, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2011, s. 51-62.

⁹ Jako najważniejsze można wymienić: *Strategia rozwoju Gminy Dzierżoniów na lata 2007-2013*, [online]. [dostęp: 05.09.2011]. Dostępny w Internecie: <http://www.ug.dzierzoniow.pl/strateg/strategia.pdf>; Założenia do strategii informatyzacji gminy Stoszowice lata 2007-2013; [online]. [dostęp: 05.09.2011]. Dostępny w Internecie: <http://www.stoszowice.pl>; Strategia rozwoju powiatu kłodzkiego na lata 2008-2015; [online]. [dostęp: 05.09.2011]. Dostępny w Internecie: <http://www.bip.powiat.klodzko.pl>.

nionych przez autorów instrumentów niefinansowych stosowanych na omawianym obszarze lokalnym w celu wspierania rozwoju społeczno-gospodarczego.

Respondenci oceniali każdy z instrumentów w skali 0-5 – gdzie „0” oznaczało całkowity brak stosowania wymienionego instrumentu przez gminę, natomiast ocena „5” oznaczała, że narzędzie to jest w pełni stosowane, a respondent uważa, że możliwości, jakie daje to narzędzie są na tę chwilę całkowicie wystarczające. Brak odpowiedzi wynikający z niewiedzy respondenta nie był brany pod uwagę do ustalania średniej oceny wytypowanych instrumentów niefinansowych.

Z zaprezentowanych w tabeli 1 informacji wynika, że mieszkańcy gmin powiatu dzierzoniowskiego stosunkowo dobrze oceniają stopień stosowania opisanych instrumentów niefinansowych w wybranych obszarach rozwoju społeczno-gospodarczego.

Tabela 1. Ocena skuteczności badanych instrumentów

Wybrane instrumenty niefinansowe wspierania rozwoju lokalnego	Średnia ocen
<i>zarządzanie przedsięwzięciami inwestycyjnymi</i>	
– Otwartość gminy na nowe projekty inwestycyjne	4,3
– Możliwość udziału przedsiębiorców w wyznaczaniu kierunków rozwoju gminy	3,8
– Stworzenie w gminie szybkich ścieżek realizacji dla projektów inwestycyjnych	4,6
– Opracowany przez gminę program pomocy dla małych firm	4,8
– Program wspierania promocji lokalnych produktów	3,9
– Opracowany wieloletni plan inwestycyjny	4,2
– Promocja gminy	4,1
– Opracowana strategia rozwoju i strategia rozwoju gospodarczego gminy	4,9
– Zakup przez gminę usług od lokalnych firm	3,7
– Wyodrębniona jednostka ds. obsługi inwestorów zewnętrznych	2,1
– Wyodrębniona jednostka ds. promocji przedsiębiorczości	2,8
– Organizowanie przez gminę konkursów na najlepszy produkt, firmę itp.	2,2
<i>zarządzanie majątkiem gminy</i>	
– Prywatyzacja przedsiębiorstw komunalnych	4,7
– Sprzedaż majątku gminnego w postaci gruntów	3,6
– Oddawanie przez gminę gruntów w użytkowanie wieczyste	3,9
– Nabywanie przez gminę gruntów w celu ich scalania, zbrojenia i podziału	2,1
– Gminne bazy danych dotyczące nieruchomości	4,6
– Opracowana strategia zarządzania mieniem gminy	4,2
– Sprzedaż majątku gminnego w postaci budynków	2,3
– Wnoszenie przez gminę mienia do spółek	3,3
<i>zarządzanie rozwojem społeczno-informacyjnym</i>	
– Ułatwiony dostęp do infrastruktury technicznej	4,6
– Sprawny system gminny gromadzenia i zarządzania informacjami pomocnymi w zarządzaniu przedsiębiorstwem	4,8
– Aktywny udział gminy w szkoleniach dla przedsiębiorców oraz bezrobotnych	1,6
– Istnienie na terenie gminy agencji rozwoju lokalnego	2,7
– Istnienie na terenie gminy ośrodków doradczo-szkoleniowych	2,3
– Zaangażowanie gminy w przedsięwzięcia typu venture-capital	1,6
– Istnienie na terenie gminy inkubatorów przedsiębiorczości	1,8
– Istnienie na terenie gminy parków technologicznych	2,2

Źródło: Opracowanie własne

Wybrane instrumenty niefinansowe wspomaganie rozwoju gmin podzielone zostały na trzy grupy:

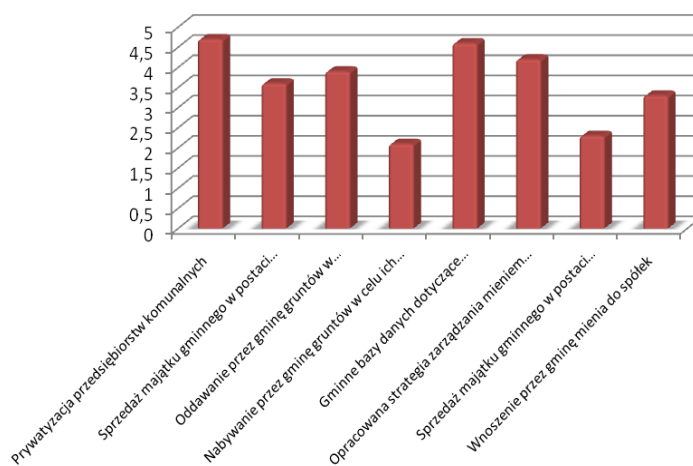
- zarządzania przedsięwzięciami inwestycyjnymi;
- zarządzania majątkiem gminy;
- zarządzania rozwojem społeczno-informacyjnym.

Graficzną prezentację oceny wybranych instrumentów przez przebadanych respondentów prezentują kolejno rysunki 1-3.

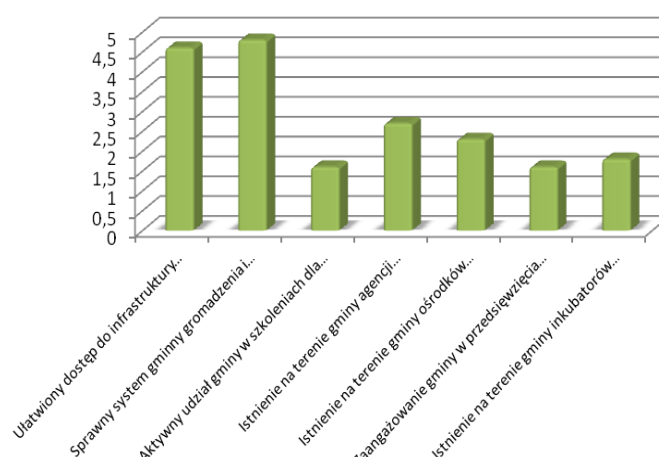
Rys. 1. Graficzna prezentacja oceny instrumentów związanych z zarządzaniem przedsięwzięciami inwestycyjnymi

Źródło: Opracowanie własne

Rys. 2. Graficzna prezentacja oceny instrumentów związanych z zarządzaniem majątkiem gminy

Źródło: Opracowanie własne

Rys. 3. Graficzna prezentacja oceny instrumentów związanych z rozwojem społeczno-informacyjnym

Źródło: Opracowanie własne

PODSUMOWANIE

Gminy mają do swojej dyspozycji szereg instrumentów wspierania rozwoju lokalnego. Instrumenty te można dzielić na podstawie różnych kryteriów, jednak najczęściej spotykanym jest podział na instrumenty finansowe (budżetowe) oraz niefinansowe (pozbudżetowe). Instrumenty te odpowiadają powszechnie spotykanym kryteriom lokalizacyjnym przedsiębiorstw. Jednak w różnych warunkach środowiskowo-geograficznych funkcjonowania poszczególnych gmin, konieczne jest elastyczne dopasowanie stosowanych instrumentów do potrzeb określonych grup (mieszkańców lub przedsiębiorstw określonych branż).

Dodatkowo należy pamiętać, że ze względu na ograniczone możliwości budżetowe gminy nie mogą sobie pozwolić na stosowanie wszystkich instrumentów łącznie. W związku z tym, konieczne jest zbadanie z jednej strony wymagań grupy, do której są one kierowane, a z drugiej ocena skuteczności poszczególnych instrumentów, które gmina ma do dyspozycji. Dopiero odpowiednie połączenie obu tych aspektów umożliwia skuteczne wspieranie rozwoju lokalnego na terenie danej gminy.

Przeprowadzone badania wykazały jednoznacznie, że pozabudżetowe instrumenty wspierania rozwoju lokalnego różnią się skutecznością. Potwierdza to konieczność dokładnego rozpoznania stopnia oddziaływania poszczególnych instrumentów przez władze gminy przed ich zastosowaniem w praktyce.

LITERATURA

1. Baudner W., *Lokalizacja przedsiębiorstw*, Akademia Ekonomiczna, Poznań 2003, s. 26.
2. Chomiak-Orsa I., Flieger M., *Zastosowanie technologii informatycznych w rozwoju społeczno-gospodarczym gmin. Wyniki badań*, [w:] Informatyka Ekonomiczna, pod red. Korczak J., Dudycz H., Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2011, s. 51-62.
3. Flieger M., *Ocena gminnych instrumentów wspierania przedsiębiorczości*, [w:] „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, nr 1/2009, Warszawa 2009, s. 147-169.

4. Kieżun W., *Sprawne zarządzanie organizacją*, Warszawa 1996, s. 78-81.
5. Misiąg W., *Samorządowa kasa, czyli na co idą pieniądze w gminach, powiatach i województwach*, Warszawa 2003, s. 42-129 oraz E. Bończak-Kucharczyk, *Ustawa o ujawnieniu w księgach wieczystych prawa własności nieruchomości Skarbu Państwa oraz jednostek samorządu terytorialnego*, Warszawa 2011, s. 17-89.
6. Regulski J., *Przestrzenne procesy rozwoju*, [w:] *Planowanie przestrzenne*, pod red. Regulski J., PWE, Warszawa 1985, s. 22-24.
7. Sztando A., *Instrumenty lokalnej polityki gospodarczej*, [w:] *Ekonomika i zarządzanie miastem*, pod red. Broń R., Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2001, s. 126.
8. Ziółkowski M. Proces formułowania strategii rozwoju gminy, w: *Samorząd terytorialny a rozwój lokalny*, Warszawa 2000, s. 53-55.
9. *Strategia rozwoju Gminy Dzierżoniów na lata 2007-2013*, [online]. [dostęp: 05.09.2011]. Dostępny w Internecie: <http://www.ug.dzierzoniow.pl/strateg/strategia.pdf>.
10. *Założenia do strategii informatyzacji gminy Stoszowice lata 2007-2013*, [online]. [dostęp: 05.09.2011]. Dostępny w Internecie: <http://www.stoszowice.pl>.
11. *Strategia rozwoju powiatu kłodzkiego na lata 2008-2015*, [online]. [dostęp: 05.09.2011]. Dostępny w Internecie: <http://www.bip.powiat.klodzko.pl>.

LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT STIMULATION. EVALUATION OF EFFECTIVENESS OF NONFINANCIAL INSTRUMENTS

Summary

Local governments support local development with various instruments. It is often the case that they focus on financial instruments. Thus they are no longer the base of competitive advantage and local governments have to search for nonfinancial instruments to attract companies to the region. Those instruments are of different effectiveness, so it seems crucial for local leaders to know which instruments are the most effective. The article presents the research results indicating the level of effectiveness of each nonfinancial instrument that local offices may use.

Keywords: *local development, supporting social and economic development, nonfinancial instruments, local government*